

Univerzita Karlova
Filozofická Fakulta
Ústav filozofie a religionistiky

Michael Nečas

Obhajoba Millova principu svobody v rámci utilitarismu

**A defence of Mill's principle of liberty in terms of
utilitarianism**

Bakalářská práce

Praha 2019

Vedoucí bakalářské práce: Doc. James Hill, Ph.D

Poděkování

Mnohokrát děkuji panu Doc. Jamesi Hillovi za odborné vedení této práce a velmi cenné rady, které pomohly tuto práci utvářet.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na problematiku spojenou s Millovým pojetím principu svobody v rámci jeho utilitarismu. V práci je představeno Millovo pojetí utilitarismu a jeho nauka o občanské svobodě. Cílem práce je předložit argument, že Millův princip svobody není protichůdným principem proti principu užitečnosti jak jej autor definuje v rámci utilitarismu, ale že princip svobody, jak jej Mill popisuje ve spisu *O svobodě*, naopak je nepostradatelným prvkem v rámci utilitaristické nauky o dosažení nejvyššího možného dobra v rámci společnosti. Práce zároveň prozkoumává protiargumenty k této tezi.

Klíčová slova:

Mill, Utilitarismus, O Svobodě, princip užitečnosti, princip svobody, svoboda jednání, potěšení

Abstract

The main focus of this Bachelor thesis is the problem of Mill's principle of liberty in terms of his utilitarianism. The thesis introduces Mill's utilitarianism and his teachings about liberty. The aim of this thesis is to present an argument, that Mill's principle of liberty is not contradictory to principle of utility, as the author defines it in his utilitarianism. The aim is to show, that the principle of liberty, as Mill describes it in his work *On liberty*, is an indispensable element in the utilitarian theory of achieving greatest possible good in society. The thesis also explores counterarguments to this idea.

Keywords:

Mill, Utilitarianism, On Liberty, principle of utility, principle of liberty, freedom of action, pleasure

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Millův utilitarismus	7
2.1 Kvalitativní rozdíl mezi potěšením	9
2.2 Kompetentní soudce	11
2.3 Potěšení a charakter člověka	11
2.4 Cíl utilitarismu	13
3. Svoboda, individualita a další argumenty v Millově díle <i>O svobodě</i>.....	15
3.1 Platnost principu svobody.....	16
3.2 O svobodě slova a diskuze.....	17
3.3 Svoboda jednání.....	17
3.4 Individualita a její úloha.....	19
4. Problém slučitelnosti principu svobody a principu užitečnosti.....	23
4.1 Argumenty proti slučitelnosti obou principů.....	24
4.2 Odpověď na námitky.....	28
4.3 Štěstí jednotlivce a užitečnost v rámci principu svobody.....	30
5. Závěr.....	35

1. Úvod

John Stuart Mill (1806 - 1873) byl jedním z vlivných myslitelů své doby a klasikem politického liberalismu, a to včetně obhajoby ženských práv. Sám John Stuart Mill měl mnoho encyklopedických zájmů, zajímal se například o logiku, epistemologii, ekonomii, sociální a politickou filosofii a etiku. Po svém otci Jamesovi zdědil zájem o reformy na poli právním, politickém a institucionálním.¹ Jak již čtenář zajisté pochopil, předmětem našeho zájmu bude pochopitelně jeho dílo na poli etické filosofie. Mill napsal pro nás dvě stěžejní díla, *Utilitarismus* a spis *O svobodě*. V *Utilitarismu* formuluje etický systém založený na principu nejvyššího štěstí, což znamená, jak uvidíme, že se jedná o etický systém, který posuzuje mravnost jednání podle toho jak produkuje štěstí ve společnosti. Ve spisu *O svobodě* ovšem formuluje doktrínu, která jako nejvyšší princip považuje lidskou svobodu a nezasahování do ní – tedy princip svobody oproti principu největšího štěstí. Jak již čtenář může očekávat, mezi těmito díly existuje určité napětí, protože oba jeho spisy, alespoň jak se může zdát, si mohou protirečit. Nestojí nám zde proti sobě systém a doktrína, které jsou založené na neslučitelných principech? Odpověď na tuto otázku je právě předmětem této práce. V práci se pokusím představit jednak nejprve Millův utilitarismus a jeho zakládající principy a pojmy, poté představím Millovu doktrínu z díla *O svobodě*. Účelem práce, kterou čtenář právě drží v ruce, bude pokus o obhájení argumentu, že princip svobody není neslučitelný s Millovým utilitarismem, protože svoboda chráněná principem svobody je takřka až nutným komponentem k maximalizaci štěstí ve společnosti. Proto v další části práce budou představeny klasické námitky proti slučitelnosti obou principů a formulovány odpovědi na tyto námitky a nakonec bude představen argument, proč je svoboda nedílnou součástí společenského štěstí, o které jde v utilitarismu.

---

1 Úvodní řádky o Millově osobě jsou parafrází z úvodních slov ve MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I.

2. Millův utilitarismus

Mill vydal svůj *Utilitarismus* v roce 1861, tedy dva roky po tom co vyšel jeho spis *O svobodě*, vychází nejprve po částech v časopise *Frazer's Magazine* a poté je znovu vydán jako samostatná kniha o dva roky později. Mill zamýšlí svůj text jakožto vysvětlení a obhajobu morálky utilitarismu, text tedy jednak ukazuje, co podle autora znamená utilitarismus, ale také se snaží odpovídat na různé námitky proti této nauce.

Autor začíná tím, že jako základní princip této nauky stanoví *princip užitečnosti*² (*principle of utility*), neboli *princip největšího štěstí*. Mill používá pojem *užitečnost* následujícím způsobem: Užitečné je něco, co přispívá k *potěšení* (*pleasure*) nebo nám ho samo přináší. Případně, v negativním smyslu, užitečnost vede k zbavení od bolesti. Jak autor sám tvrdí „[...] všichni od Epikúra po Benthama, kdo teorii užitku zastávali, nechápali užitečnost jako něco, co se má odlišovat od libosti, ale jako samu libost, a zároveň jako zbavení strasti. Nekladli užitečné proti příjemnému nebo libivému, ale vždy prohlašovali, že užitečné, znamená mimo jiné tyto věci.“³ Pokud mluvíme o užitečnosti v rámci utilitarismu, nemyslíme tím pouze věcnou užitečnost nějaké věci nebo jednání, například, že pero je užitečné k napsání dopisu, ale to, jak má ta a ta věc dopad na štěstí jednice, případně společnosti (pokud není specifikováno jinak). Dovolím si poznamenat, že pojem štěstí budu užívat pro naše účely následujícím způsobem: štěstím chápeme spojení obou faktorů užitečnosti, jednak toho, že produkuje samotné potěšení (např. nějaká činnost spojená s pocitem libosti) a zároveň, že přispívá k zbavení strasti. Myslím si, že abychom mohli prohlásit o člověku, aby byl šťastný, potřebuje totiž, aby se mu dostávalo ve správné míře obojího. Člověk, jehož existence je plná potěšení, ale je stížen neustálými bolestmi nejspíše nebude šťastný, a člověk, kterého nic netrápí, ale zároveň ho nic nemůže vytrhnout z jeho letargie, také asi šťastný nebude. Jak autor naznačuje výše, v žádném případě bychom neměli stavět užitečnost proti potěšení, jak se v jazyce občas užívá. Například, když proti sobě postavíme dvě činnosti: sledování televize, které samo o sobě jedinci přináší potěšení a vykonávání náročného stresového zaměstnání, jejíž samé vykonávání jedinci *příjemné* není. Mohli bychom sice v běžném jazykovém úzu říci, že první činnost je neužitečná, protože jedinci nic

2 V novém překladu se objevuje pro tento pojem termín *princip užitku*, rozhodl jsem se však užívat staršího termínu, protože se mi zdá vhodnější na odlišení užitečnosti jako dobra v utilitarismu od prostého věcného užitku. Stejně tak se v novém překladu objevuje termín *libost* namísto *potěšení*, opět jsem zvolil původní termín, protože se mi zdá vhodnější. Libost jako taková spíše evokuje příjemný pocit spojený s nějakým dalším faktorem, kdežto potěšení spíše zahrnuje věc jako celek – jednak samotný pocit, jednak i činnost s ním spojenou.

3 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 14

mimo chvilkové relaxace nepřináší - je tedy pouze příjemná, nikoli užitečná. Naopak druhá činnost je užitečná, protože díky ní si člověk vydělává na živobytí a popřípadě rozvíjí svoje schopnosti. V rámci utilitaristického pojetí mají ale obě činnosti svou užitečnost. První činnost přispívá ke štěstí jedince přímočaře, tedy že její samotné provozování působí potěšení. Druhá činnosti přispívá ke štěstí jedince tím, že díky ní má zaopatřené svoje životní potřeby, jejichž nenaplnění by vedlo ke strasti (má peníze na živobytí...) etc.

Pojem štěstí v této nauce utilitarismu podle Milla značí stav potěšení, nebo zbavení strasti. Neštěstím se pak myslí opačné stavy, tedy nedostatek potěšení a strast. Na tom se zakládá mravní hodnocení jednání: „[...]skutky jsou správné, nakolik přispívají ke štěstí, a špatné, nakolik přispívají k opaku štěstí.“⁴ A jsou to právě potěšení a zbavení strasti, které jsou v utilitarismu jediné věci samy o sobě žádoucí jako cíl. Všechny ostatní žádoucí věci jsou žádoucí nebo nežádoucí podle toho, nakolik k tomuto cíli přispívají. Nutno podotknout, že podle Milla není štěstí chápáno jako trvalý stav potěšení za nepřítomnosti strasti – snad bychom mohli takový hypotetický stav přirovnat k jisté formě extatického vytržení. Mill tvrdí, že součástí spokojeného života jsou stavy klidu i vzrušení, které se po sobě mnohdy střídají. Například po nějaké vysoce příjemné události následuje v životě jedince určitý čas klidu, kdy toto intenzivní potěšení nezažívá. Řečeno jinak, po určitém stavu potěšení může nastat stav bez jeho přítomnosti – a toto jest slučitelné s principem užitečnosti. Jak Mill říká: „trvání jednoho je přípravou pro druhé a jedno vyvolává touhu po druhém“⁵. Sám bych připomenul, že tomuto pojetí přispívá fakt, že neustále po sobě následující stavy potěšení snadno přestanou být, podle mého názoru, tím potěšením, pro které jsme původně tu a tu činnost původně vykonali. Mohlo jednoduše dojít k vyčerpání jedince, kdy by už ona neustále příjemná činnost, začala spíše působit utrpení.⁶ Představme si například: vášnivý běžec nemůže běhat bez přestávky celé dny, aniž by se jeho organismus nevyčerpal. Utilitarismus nemá tedy za cíl neustálé řetězení příjemných stavů v životě člověka, jelikož podle Milla neexistuje mezi různými potěšeními pouze kvantitativní rozdíl a rozdíl co do trvání. Mill rozděluje potěšení i co do jejich úrovně, nebo-li kvality.

---

4 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I., str. 15

5 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I., str. 21

6 Zde nemám na mysli jednání zapříčiněné závislostí, jelikož v takovém stavu člověk nejedná na základě užitečnosti, ale na základě chorobné potřeby uspokojit jistou partikulární fyzickou, či psychickou potřebu. Takový jedinec často sám ví, že takové jednání pro něj není dobré, ale nemůže s tím spojené inklinace ovládnout.

2.1 Kvalitativní rozdíl mezi potěšením

Mill staví rozdíl mezi tím, co bychom nazvali *vyšším potěšením* a *nižším*. Toto rozdělení tkví v tom, k jakým schopnostem se toto potěšení v člověku vztahuje, jinak řečeno, k uspokojení čeho daná potěšení slouží. Na jedné straně stojí uspokojování pouhé smyslovosti, které je často přirovnáváno ke *zvířecímu potěšení* - tedy jedná se o potěšení spojené s uspokojení tělesných potřeb či jiné tělesně příjemné pocity. Vyšší potěšení se naopak vztahuje k intelektuálním, popřípadě citovým schopnostem člověka – tedy tomu, co Mill nazývá vyššími schopnostmi člověka. Mill v svém díle *Utilitarismus* vzpomíná na Epikureismus: „*Ale neexistuje žádná známá epikurejská teorie života, která by libostem rozumu, citů a představitivosti a mravního cítění nepřisuzovala - jakožto libostem - mnohem větší hodnotu než libostem pouhé smyslovosti*“⁷ Pod tímto označením si můžeme představit například pocity libosti spojené jednak s rozvíjením našich intelektuálních schopností, schopností zručnosti, nebo s využíváním těchto dovedností. Například se může jednat o potěšení z učení se a následného ovládnutí něčeho co nás zajímá, četba literatury či jakákoliv jiná činnost, pro jejíž provozování je nutné využití intelektuálních schopností člověka. Mill tento kvalitativní rozdíl mezi potěšením vykládá následujícím způsobem: „*Ptáme li se, jak se má u libosti chápat rozdíl v kvalitě nebo co činí jednu libost – jen jako libost, nezávisle na jejím větším objemu – hodnotnější než jiné, pak existuje jen jedna možná odpověď. Jestliže jedné libosti dávají přednost všichni nebo skoro všichni, kteří mají zkušenost s oběma, a to bez ohledu na pocit, že jí mají dát přednost z mravních důvodů, pak je to libost více žádoucí. Jestliže ti, kteří jsou s libostí dostatečně obeznámeni, kladou jednu z nich nad druhou natolik, že jí dávají přednost, i když vědí, že je spojena s větší mírou nespokojenosti, a nevzdali by se jí pro žádné množství jiné libosti, jehož je jejich přirozenost schopna, pak právem soudíme, že preferovaná libost je nadřazená v kvalitě a převažuje nad kvantitou natolik, že se kvantita jeví jako relativně bezvýznamná*“⁸ Mill se tedy v otázce kvality potěšení odvolává na zkušenost většiny lidí (v dostatečně civilizované společnosti). Podle něj, pokud posuzujeme kvalitativní rozdíl mezi potěšeními, musíme se obrátit na soud toho, co mezi dvěma určitými druhy potěšení lidé obecně volí. Mill pokračuje dále s poněkud sporným tvrzením, že lidé, kteří volí mezi vyšším a nižším druhem potěšení budou jednoznačně volit potěšení vyšší, tedy založené na intelektuálních schopnostech: „*Je nesporným faktem, lidé obeznámeni stejnou měrou s obojí libostí a stejně schopni ji ocenit a těšit se z ní, dávají rozhodně přednost tomu způsobu*

7 MILL, John Stuart. *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice* I. str. 16

8 MILL, John Stuart. *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice* I. str. 16

existence, v němž se uplatňují jejich vyšší schopnosti. [...] Žádný inteligentní člověk by nesvolil, že chce být blázen, žádný vzdělaný člověk nechce být hlupák, žádný citlivý a svědomitý člověk nechce být sobecký a podlý, i kdyby přitom byli přesvědčeni, že blázen, hlupák či lump je se svým údělem spokojenější...“⁹ Zdá se mi, že se nám zde rýsuje určitý obraz činností spojených s potěšením, myslím si, že ony nižší činnosti a nižší potěšení jsou převážně receptivního charakteru, tedy například sledování televize, příjem potravy a nápojů atd. U těchto činností se totiž nemusíme příliš učit a něco sami rozvíjet či produkovat, kdežto naše vyšší schopnosti si toho žádají – jak ostatně uvidíme dále. Vyšší potěšení mají podle mého názoru více aktivní, nebo dokonce kreativní charakter. Málokterou činnost založenou na našich vyšších schopnostech jsme schopni zakoušet jako potěšení bezprostředně bez přípravy a vlastní aktivity. Chce-li být někdo dobrým malířem nebo spisovatelem, musí své schopnosti patřičně rozvinout, aby se jím mohl stát.

John Stuart Mill je přesvědčen, že důvodem proč lidé obecně volí vyšší potěšení, je smysl pro důstojnost, podle kterého, jak tvrdí autor, jedinec si obecně nepřeje věci, které pokládá co do úrovně jako za nižší, než které je podle svého uvážení schopen: „*Bytost s vyššími schopnostmi vyžaduje ke svému štěstí více, je nepochybně schopna intenzivnějšího utrpení a je mu jistě vystavena po více stránkách než bytost nižšího typu. I přes tyto nevýhody si nedokáže opravdu přát, aby poklesla v to, co pociťuje jako nižší stupeň existence.*“¹⁰ Tedy, že člověk, který díky svým schopnostem má přístup k vyšším, co do dosažení náročnějším potěšením, bude obecně za cíl svého jednání volit tyto, i když jejich naplnění v sobě často obnáší různé strasti, či nejistotu naplnění. Zmiňme třeba již zmíněný příklad s procesem učení, samozřejmě za předpokladu, že jsme si tuto činnost dobrovolně zvolili. Ač nám zvládnutí toho či onoho přináší potěšení, málokdo by asi popřel, že v samotném procesu učení bude vždy nějaký prvek, který sám o sobě příjemný není – například memorování gramatických tabulek v učení se jazyku. Pro ilustraci bych uvedl příklad, že málokterý učenec patrně bude považovat život naplněný jednoduššími příjemnými činnostmi (např. sledování zábavných pořadů v televizi) za dobrý, jednoduše proto, že ho takové činnosti intelektuálně neuspokojí. Lze samozřejmě namítat, že tento princip volby neplatí obecně, že lidé schopni vyšších a tedy co do dosažení náročnějších potěšení přesto často volí nižší potěšení. Mill tento fakt nepopírá, nicméně podle něj tento fakt nevyvrací kvalitativní rozdíl mezi voleným potěšením. Jedinec může volit nižší potěšení ze slabosti vůle. Například když člověk volí momentální tělesnou slast na úkor zdraví, i když je mu jasné, že dlouhotrvající pevné zdraví je

9 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 17

10 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 17

větší dobro. Nadále, to jakým potěšením se jedinec oddává je podmíněno jeho situací. Například člověk, který z těch a těch důvodů vykonává časově náročné zaměstnání, se věnuje spíše nižším potěšením z toho důvodu, že mu jeho situace nedovoluje věnovat se vyšším potěšením. Například se mu na jeho intelektuální záliby nedostává čas nebo k nim z jiných důvodů nemá prakticky přístup. V takových případech je volba sama podmíněna nutností jedincovy situace, nicméně samotný princip volby mezi vyšším a nižším zdá se být zachován. Totiž, že i v tomto případě, pokud by momentální situace danému člověku záměrně volit vyšší potěšení dovolila, učinil by tak. Jinak řečeno, přesto že se člověk činnostmi spojenými s vyšším potěšením z výše zmíněných důvodů nevěnuje, je si vědom kvalitativních rozdílů mezi různým možným potěšením.

2.2 Kompetentní soudce

Pro posouzení toho, jaké potěšení je u Milla v utilitarismu hodnotnější, uvádí instanci tzv. Kompetentních soudců, což znamená soud těch, kteří jsou obeznámeni s oběma potěšeními, které zrovna posuzujeme, to znamená, že obě činnosti, nebo např. způsoby existence zakouší jako potěšení a jsou schopni mezi nimi rozhodnout, kterému dají přednost: „*Proti tomuto verdiktu jediných kompetentních soudců nemůže být, jak myslím, žádné odvolání. Na otázku, která ze dvou libostí je žádoucnější nebo který způsob existence je příjemnější (nehledě na jeho morální vlastnosti a na jeho důsledky), je nutno přijmout za konečnou odpověď soud těch, kteří jsou k němu oprávněni znalostí obou, anebo pokud se v mínění rozcházejí, soud většiny z nich.*“¹¹ To znamená, že při rozhodování kvality potěšení mezi tím a tím potěšením se máme podle Milla odvolat na zkušenost toho, kdo má více zkušeností s oběma jako s potěšením a je schopen reflexe na tyto zkušenosti. Představíme-li si však tuto instanci, jako něco, co probíhá mezi tazatelem a kompetentním soudcem, tak je podle mého názoru potřeba, aby i tazatel byl schopen zakoušet obě potěšení jako potěšení, protože pak by vůbec nešlo o hodnotu potěšení, ale o soud mezi dvěma strastmi.

---

11 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 19

2.3 Potěšení a charakter člověka

Podle mého názoru je zajímavé si povšimnout, že v Millově výkladu o kvalitě potěšení není vysloveně řečeno, jaké specifické potěšení či činnosti spojené s potěšením se mohou obecně považovat za vyšší potěšení, tedy autorovi nejde o výroky typu: *činnost A je podle principu užitečnosti vždy nutně dobrá*.¹² Dle mé interpretace Millovi nejde o to určit, které specifické lidské činnosti, jednání nebo situace jsou pro člověka za všech okolností vždy dobré nebo lepší než jiné. Je nepopíratelné, že podle Milla jsou potěšení, která nezaměstnávají vyšší schopnosti člověka, tedy potěšení týkající se převážně uspokojení smyslovosti můžeme považovat za nižší dobra. Nicméně co se oněch vyšších potěšení týká, Mill se podle mého názoru spíše ve svém spise *Utilitarismus* snaží ukázat obecný princip, podle kterého můžeme označit nějakou činnost za vyšší potěšení, vhodné pro daného jedince v rámci jeho života. Jak již bylo zmíněno, lidé podle Milla obecně volí *potěšení*, které nějakým způsobem odpovídají jejich schopnostem. To ale neříká nic o tom, jaké schopnosti by člověk měl přesně mít, aby jeho jednání bylo v souladu s principem užitečnosti. Přiklonil bych se k interpretaci, že u různých možných potěšení je nutné mimo jiné hledět na jejich vhodnost vzhledem k danému jedinci. Jedna a tatáž činnost totiž může v jednomu člověku působit potěšení a druhému spíše strast, a to i za předpokladu, že bychom ji podle výše stanoveného principu volby kvality potěšení označily za vyšší. Člověk, který od mládí pěstuje své filosofické nadání, si četbu filosofických textů může užívat. Naopak člověku, jehož silná stránka tkví v jiném oboru, například architektuře, mohou takové texty připadat ubíjející nebo nesrozumitelné. V obou případech se dané činnosti dají zařadit do vyšších potěšení, protože obě jsou spojené s využíváním a rozvojem vyšších ryze lidských schopností, ale v situaci prvního člověka první činnost princip užitečnosti splňuje a v situaci druhého člověka naopak ne. Pokud tedy myslíme v utilitarismu potěšení, nemůžeme jej myslet nezávisle od individuálního člověka, jelikož jeho specifické vlohy a charakter určují zda taková a taková činnost je v jeho situaci potěšením a do jaké míry kvality jím je.

Z rozdělení potěšení podle kvality mimo jiné vyplývá, že určitá míra strasti, spojená s volbou na základě principu užitečnosti je přijatelná: pokud k námi zvolenému potěšení vedou určité strasti, které ale nepřevyšují potěšení získatelné z člověkem zvoleného jednání, tak toto jednání je stále v souladu s principem užitečnosti, je tedy dobré.

---

¹² V autorově textu nenalezneme zmínku o specifické lidské činnosti, kterou by označil vždy za vyšší potěšení. Mluví spíše o potěšeních obecně, faktorem je, že nějaká činnost je zakoušena jako potěšení. Viz např. výše zmíněný motiv kompetentních soudců.

2.4 Cíl utilitarismu

Podle Utilitarismu štěstí lidí je posledním cílem, vůči kterému jsou všechny ostatní věci buďto žádoucí nebo ne, podle Milla je totiž štěstí to, k čemu lidé přirozeně směřují a sami si jej kladou za cíl svých možných jednání. Mill dokazuje tuto tezi následujícím způsobem: „*Jediným možným důkazem toho, že nějaký předmět je viditelný, je to, že ho lidé skutečně vidí. Jediným důkazem že nějaký zvuk je slyšitelný, je to, že ho lidé slyší. A tak je tomu i s ostatními prameny naší zkušenosti. Podobně, jak soudím, jediným možným důkazem toho, že je něco žádoucí, je to, že lidé si to skutečně žádají. Kdyby cíl, který si utilitaristická teorie klade, nebyl v teorii a praxi uznáván jako cíl, nikdy by nic nemohlo někoho přesvědčit, že je to skutečně cíl. Jako jediný důvod, proč je obecné štěstí žádoucí, nelze uvést nic jiného než to, že každý člověk si žádá své vlastní štěstí, nakolik je pokládá za dosažitelné.*”¹³ Mill zakládá svou nauku o utilitarismu na empirickém stanovisku. Jinými slovy, říká, že ze zkušenosti se ukazuje, že lidé přirozeně jednají a volí vždy vzhledem ke svému vlastnímu štěstí, proto jej označuje za poslední cíl a hlavní princip utilitarismu. Můžeme sice namítat, že jsou i jiné motivy jednání, které si lidé žádají sami pro sebe, což by znamenalo, že štěstí jako takové nárok na hlavní cíl člověka nesplňuje. Takovým motivem by mohla být třeba ctnost nebo láska k penězům, které si žádáme pro sebe samy, nikoliv jako prostředek k něčemu dalšímu. Mill na to odpovídá, že tyto motivy byly původně jen prostředek ke štěstí a pak se spojili s tím, k čemu jsou prostředkem a potom jsou ve výsledku žádány samy pro sebe. Autor ukazuje příklad lásky k penězům. Peníze samy o sobě nemají valnou hodnotu, hodnotu získávají až věcmi, které se za ně dají koupit. Tedy jejich hodnota je totéž, co hodnota věcí, které za ně můžeme obdržet. Podle Milla jsou ale se peníze žádány často samy pro sebe, jelikož touha je mít se může stát silnější než touha po jejich užívání. Stávají se tedy součástí cíle lidského jednání, nikoli pouze prostředkem k něčemu dalšímu: „*Z prostředku ke štěstí se samy stali hlavní složkou představy o štěstí, kterou si někdo tvoří*”¹⁴ Podle Milla, to samé platí i o ostatních cílech lidského života, například moc nebo sláva: „*nejsilnější přitažlivá síla moci a slávy je v tom, že obrovsky usnadňují dosažení jiných našich přání. A takto vzniklá úzká asociace mezi nimi a všemi předměty našich přání dává přímé touze po nich takovou intenzitu, že u některých charakterů předstihuje v síle všechny ostatní touhy.*”¹⁵ To znamená,

---

13 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 42

14 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 44

15 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 44

že i když existují naše cíle jakoby nezávisle na našem štěstí samotném¹⁶, je to proto, že staly součástí naší představy o štěstí.

Millův utilitarismus jako takový má celospolečenský nárok na štěstí lidí, jak říká Mill: „*Touto normou*¹⁷ *totiž není největší vlastní štěstí jednajícího, ale největší štěstí celkově. A jestliže lze pochybovat, zda ušlechtilá povaha je vždycky šťastnější pro svou vlastní ušlechtilost, není naopak pochyb o tom, že činí šťastnějšími druhé a že tím nesmírně obohacuje svět jako celek.*“¹⁸ Podle utilitarismu nemáme tedy jednat tak, abychom maximalizovali pouze vlastní dobro, ale máme mít vždy na mysli i dobro ostatních stejně jako své vlastní. Podle autora správně jednáme, pokud své vlastní štěstí a štěstí ostatních posuzujeme jako sobě rovné, svým způsobem jako kdybychom byli nestranní pozorovatelé. Aplikace principu největšího štěstí není tedy pouze jakýmsi imperativem osobní chytrosti, jak se mohlo doted' zdát – nejedná se pouze o to, jak sám dosáhnout vlastního štěstí, ale o to, jak dosáhnout co do kvality a kvantity co možná největšího „*štěstí všech zúčastněných*“¹⁹. Důvod proč tomu tak je, John Stuart Mill příliš nevysvětluje, nicméně vzhledem k tomu, že jeho utilitarismus si klade úlohu morálního systému postaveném na jednom *kategorickém*²⁰ principu, bylo by neudržitelné, aby se princip užitečnosti vztahoval vždy pouze na daného jednotlivce podle něj jednajícího. Pokud by tomu tak bylo, snadno by docházelo k tomu, že by silnější jedinci prosazovali své štěstí na úkor slabších, méně početnějších atd. Což by bylo neudržitelné, pokud bychom chtěli zachovat utilitarismus jako systém založený na principu největšího štěstí lidí, protože bychom museli připustit, že s principem užitečnosti je slučitelné, aby přímým výsledkem jeho aplikace bylo neštěstí člověka.²¹ Takové pojetí utilitarismu by sice asi bylo prakticky možné, nicméně se mi zdá, že filosofická doktrína, která by při aplikaci svých pravidel k dosažení svého cíle byla nekonsistentní, kdyby zároveň připouštěla právě touto aplikací dosažení pravého opaku.

---

16 Nejedná se tedy o pohnutku typu: *chci to a to, protože mi to přinese štěstí (a cíl mého jednání je získat štěstí nebo potěšení)*, ale pohnutka typu: *chci to a to, pro tu věc samu (protože se jako taková stala součástí mého štěstí)*

17 Normou utilitarismu

18 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 19

19 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 24

20 Nejedná se o čistý nebo kategorický princip například v Kantově slova smyslu, protože ač mu Mill dává do velké míry obecný nárok (štěstí je poslední účel všech lidí), je odvozen pouze z empirie.

21 Například jednání kdy jedinec A jedná tak, aby za cílem zvýšení vlastního štěstí přímo poškodil člověka B.

3. Svoboda, individualita a další argumenty v Millově díle *O svobodě*

Millovo druhé – chronologicky však první – pro nás stěžejní dílo *O svobodě* bylo vydáno v roce 1859, brzy po smrti Millovy manželky Harriet a dva roky před tím, než začal vycházet jeho *Utilitarismus* ve Frazer's Magazine. Mill původně zamýšlel toto dílo jako krátký esej. Mill se v něm zaměřuje na vztah autority ze strany společnosti a svobody jedince. Dále v něm vyzdvihuje důležitost individuality jednak pro život jedince samotného a jednak celou společnost.

Mill se v tomto spise zamýšlí nad hranicemi autority, kterou může společnost vykonávat na individuálním člověku vzhledem k jeho individuálnímu štěstí. Mill souhlasí s Wilhelmem von Humboldtem a praví, že individualita je základním prvkem lidského štěstí a bazální ingrediencí růstu a vývoje jedince. Mill je zastáncem následující pozice: „*Pokud má člověk elementární dávku zdravého rozumu a zkušenosti, pak je způsob, jakým vyhraní svou existenci, nejlepší – ne proto, že by byl nejlepší per se, ale proto, že je jeho.*“²² Základní Millovo stanovisko tedy je, že člověk jako takový by měl mít vždy právo žít, jednat a rozvíjet se podle svého vlastního uvážení, pokud by ovšem takovým jednáním buď přímo nepoškozoval ostatní osoby, nebo by jim tímto jednáním nebránil možnosti takovouto svobodu zakoušet.²³ Skorupski to komentuje následovně: „*Millovo obecné pravidlo zní, že každý jde za svým vlastním štěstím podle jejich vlastního uvážení, pod podmínkami, které stanovují rovná práva všech ostatních*“²⁴ Mill říká v úvodu *O svobodě*: „*Tento princip zní, že jediným důvodem, kvůli němuž mají lidé individuálně i kolektivně právo zasahovat do svobody jednání kohokoliv, kdo k nim patří, je sebeobrana; že právo uplatňovat moc nad libovolným příslušníkem civilizovaného společenství lze vykonávat proti jeho vůli jedině proto, aby se zabránilo újmě ostatních – jeho vlastní dobro, ať tělesné či mravní, tu není dostatečným oprávněním.*“²⁵ Princip, který zde Mill formuluje nazýváme princip svobody (*principle of liberty*). Jak si můžeme povšimnout v poslední větě úryvku, Mill nepředpokládá ohled na vlastní dobro ostatních (s výjimkou extrémních případů – jak uvidíme dále), jako dostatečný

---

22 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II. str. 74

23 Představme si např. jednání představitele náboženské skupiny, který se podle vlastního uvážení snaží ze společnosti odstranit jiná náboženská přesvědčení, protože si myslí, že tímto prokazuje duším ostatních dobro. Takové jednání není s Millovým postojem slučitelné.

24 SKORUPSKY, John, Why read Mill today?. str. 15, překlad je můj vlastní, v originálním znění: „*The general rule, Mill thinks, should be, that everyone pursues their own happiness in their own way, under the limitations set by equal rights of everyone else.*“ Další citace z anglických pramenů budou vždy uvedeny tímto způsobem.

25 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II. str. 17

důvod k zásahu do jejich jednání, protože chce zachovat právo jedince na volbu jeho vlastní existence (viz zmíněná citace z *O svobodě* str. 74).

3.1 Platnost principu svobody

Mill aplikuje princip svobody pouze na plně svéprávné jedince, tudíž princip se plně vztahuje na dospělé s plně vyvinutými rozhodovacími schopnostmi. To se podle Milla aplikuje i na celé nedostatečně vyvinuté společnosti. Jak Mill píše v úvodních kapitole *O svobodě*: “ (...) tato nauka má platit jen pro lidi s plně vyspělými schopnostmi. Nehovoříme tu o dětech, či o mladých lidech, kteří nedosáhli věku, který zákon stanoví pro plnoletost. Ty, jejichž stav nadále vyžaduje péči druhých, je nutné chránit nejenom před vnější újmou, ale i před jejich vlastními skutky.”²⁶ a jak dále dodává: „Despocie je legitimním způsobem vlády při zacházení s barbary, jen když je jejich cílem výchova, a zvolené prostředky jsou oprávněny tím, že tohoto cíle skutečně dosahují. Svoboda, jakožto princip nemá žádnou platnost v poměrech předcházející době, kdy lidstvo získalo schopnost rozvíjet se pomocí svobodné a rovnoprávné diskuze.”²⁷ Jak vidíme, Mill pro svobodu jednotlivce předpokládá, aby měl plně rozvinuté rozhodovací a takové schopnosti, které mu umožní se pohybovat ve své společnosti, musí být schopen svéprávného jednání. Millovo pojetí svobody se například určitě neprotiví povinné školní docházce, kdy se dítě učí základní dovednosti pro fungování ve společnosti (např. schopnosti komunikace – čtení, psaní; matematika je potřeba pro obstarávání prostředků v životě – viz třeba nakupování atd.), od rodičů, které je povinno poslouchat, zase naopak získává zkušenosti, na jejichž základě pak může orientovat svůj budoucí život ke svému obrazu. Těžko si představit, že by jednatel, který neprošel výchovou a základním vzděláním, žil svobodný a radostný život, protože by buď byl vždy odkázán na pomoc ostatních, pokud by například neuměl číst, nebo by ve společnosti nemohl vůbec získat základní dobra pro lidskou existenci, např. zaměstnání jako zdroj finančních prostředků, od kterých se vůbec odvíjí jeho životní úroveň. To samé pro Milla pak platí aplikováno na celou společnost, kdy nejsou její členové schopni bez silné autoritativní složky, zapříčinit, aby mohla fungovat bez toho, od čeho jí má zmíněná autorita chránit.

---

26 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II. str. 17-18

27 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II. str. 18

3.2 O svobodě slova a diskuze

V kapitole *O svobodě smýšlení a diskuze* autor zastává stanovisko, že člověk by měl mít právo vyjádřit jakýkoliv názor a takovému názoru by měl být dán prostor na rovnou diskusi. Mill tuto myšlenku obhajuje následujícími argumenty: Za prvé, pokud bychom nepřipustili k debatě nějaký názor, je možné, že bychom tímto umlčeli pravdivou myšlenku. Podle Milla si vzhledem k našim omezeným rozumovým schopnostem nemůžeme být stoprocentně jisti pravdivostí názorů, jak říká: „*Nikdy nemůžeme s jistotou vědět, že názor, který se snažíme potlačit je, nepravdivý.*“²⁸ a dále „*Ti kdo se jej snaží potlačit, jeho pravdivost samozřejmě odmítají, ale sami nejsou neomylní.*“²⁹ Podle Milla i celospolečensky uznávané názory se mohou ukázat jako mylné, případně alespoň částečně. Otevřenou diskuzí pak může dojít k jejich vylepšení. Za druhé, i kdyby umlčený názor byl nepravdivý jako celek, mohl by, jak se podle autora často stává, obsahovat alespoň zrnko pravdy. A vzhledem k tomu, že převládající názory podle Milla skoro vždy nejsou úplně pravdivé, tak jedinou možností, jak docílit toho, aby pravda vyšla na světlo, je podrobit tento názor diskusi s názorem protichůdným. Za třetí, i pokud by přijatý názor byl pravdivý, tak dokud není napadán a podrobován diskusi, tak hrozí, že bude jeho zastánci přijímán jen jako předsudek nebo dogma. V takovém případě se podle Milla může stát, že takto dogmatizovaná doktrína ztratí svoji působnost „*pokud není [názor] plně, pravidelně a bez obav diskutován, bude – ať sebevíc pravdivý – zastáván na způsob mrtvého dogmatu, a ne živoucí pravdy.*“³⁰ Stane se tedy pouhým formálním prohlášením, které zamezuje volnému růstu vlastního názoru a přesvědčení jedinců, tím, že se stane společensky nezpochybnitelnou pravdou. Společnost pak může mít tendenci ostrakizovat názorové menšiny a odrazovat je od jejich vlastního rozvoje, protože toto dogma získá sílu něčeho již prověřeného a tedy neomylného, což vede k tomu, že společnost nebude zohledňovat potenciální slabiny daného názoru. A to jak uvidíme v dalších odstavcích, má negativní vliv na štěstí jedinců.

3.3 Svoboda jednání

Z předchozích argumentů můžeme vyvodit, že podle Milla bychom měli mít právo vyjádřit

---

28 MILL, John Stuart. *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II.* str. 24

29 MILL, John Stuart. *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II.* str. 25

30 MILL, John Stuart. *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II.* str. 42

jakýkoliv názor, i kdyby byl takový názor považován někým za škodlivý. Jediným omezujícím pravidlem je to, že vyjádření takového názoru nesmí přímo instigovat nějaký čin, který vede ke škodě (*harm*)³¹ ostatních: „[...] dokonce i názory přicházejí o svojí imunitu, pokud jsou okolnosti, za nichž jsou vyjadřovány, takové, že jejich vyjádřením vzniká zřetelné pobídnutí k nějakému aktu újmy.“³² Autor uvádí příklad, kdy názor, že obchodníci s kukuřicí mají na vině hlad chudiny, pouze obíhá v tisku. V takovém případě by takový názor neměl být potlačován, spíše by podle výše předložených argumentů měl vést k diskuzi na zlepšení dané situace. Pokud by ale tento názor byl předložen rozzuřenému davu čekajícímu před domem obchodníka, tak už se podle Milla nejedná o projev, jehož svoboda by měla být chráněna, protože vede přímo ke škodě onoho obchodníka.

Podle Milla, jakékoliv jednání, které bez ospravedlnitelných důvodů působí škodu druhým má být podrobena společenskému nesouhlasu a společnost ve většině případů má podniknout aktivní kroky k jeho potlačení. Jak autor tvrdí „V této míře musí být svoboda jedince omezena: nesmí obtěžovat druhé.“³³ Dále autor dodává, že pokud jedinec svým jednáním neobtěžuje ostatní v tom, co se týká pouze jich samých, tak by měl mít právo vždy jednat sám ve věcech, co se pozitivně týkají jen jeho, podle svého uvážení a inklinací. Ze stejných důvodů jako v případě svobody myšlení a diskuze by měl být na svojí vlastní odpovědnost ponechán uskutečňovat své individuální názory v praxi. Autor zde tedy zaujímá jakési individualistické stanovisko k osobní svobodě, které tvrdí, že je lepší ponechat jedince, aby byl svého štěstí strůjce podle vlastního uvážení, i když se jeho zvolený způsob života vymyká tomu, co by se obecně považovalo v jeho situaci za nejlepší volbu. V takovém případě má společnost právo pouze daného přesvědčovat o nesprávnosti jeho voleb:

„... jedinec společnosti není za své činy zodpovědný, pokud se tyto netýkají zájmu nikoho jiného vyjma něj. Radou, poučením, přesvědčováním a omezením styku, pokud je druzí lidé považují pro vlastní dobro za nutné – pouze pomocí těchto opatření může společnost oprávněně vyjádřit svou nechut' a nesouhlas s jeho chováním.“³⁴ Je to opět mimo jiné proto, že lidé nejsou neomylní a dokud neomylní budou, je lepší pro lidstvo, aby jedinci mohli prozkoumávat a srovnávat různé způsoby života, protože to staví různé individuální volby jedinců do jakéhosi metaforického diskusního pole, které může společnost obohatit o nové poznání.

---

31 V českém překladu se objevuje termín *újma*, já však ponechám ve vlastní práci termín *škoda*

32 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II. str. 62

33 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II. str. 62

34 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II. str. 102

3.4 Individualita a její úloha

Hlavním Millovým argumentem pro toto stanovisko je však problém lidské individuality. Jak již bylo naznačeno výše, podle autora je lidská individualita základním prvkem jedincova štěstí. Podle argumentů v Millově díle si můžeme tento pojem definovat následujícím způsobem: každý člověk má určité vlastnosti a schopnosti odlišné od jiných lidí. Na základě těchto predispozicí³⁵ má, je-li mu k tomu dána dostatečná svoboda volby, tendenci ve svém životě dělat taková rozhodnutí a volit takové činnosti, jaké těmto predispozicím odpovídají. Abychom mohli prohlásit, že jedinec jedná v souladu se svojí individualitou, tak podnětem k takovému jednání musí být jeho vlastní rozhodnutí, tedy takové jednání, kdy k němu jedinec není donucen společností – mimo legitimní prostředky, které společnost může uplatnit, viz předchozí odstavec - příp. ostatními lidmi. Jedinec se sice může individuálně rozhodnout volit a jednat v souladu s převládajícími názory společnosti, musí však dojít k této volbě sám a svobodně. Prosté následování tradic a zvyklostí autor za soulad s individualitou nepovažuje: „ [...] i když jsou třeba zvyklosti dobrými zvyklostmi a pro něj se hodí, pouhá konformita se zvykem jakožto zvykem v něm nevychová a nerozvíjí žádnou z kvalit, jimiž je specificky obdařen člověk...“³⁶ Na individualitu se samozřejmě vztahuje jako omezující podmínka to, že jednání, které vyústí z individuální volby jedince nesmí působit škodu ostatním. Pouze v takovém případě má podle Milla společnost právo nějak lidskou individualitu omezovat.

Mill se zde odkazuje na Wilhelma von Humboldta a na to co říká ve spise *The Sphere and Duties of Government*: „Pravý cíl člověka, nebo-li to, co je mu předepsáno věčným a neměnným diktátem rozumu a nikoliv našeptáním nejasných a přechodných tužeb, je co možná největší a nejharmoničtější rozvoj jeho schopností do úplného a sladěného celku. Svoboda jest onou velkou a neoddělitelnou podmínkou, kterou možnost takového rozvoje předpokládá; avšak existuje mimo ni ještě jedna podstatná podmínka – je pravdou, že blízce se svobodou související – různorodost situací.“³⁷ Humboldt tedy tvrdí, že člověk má podle své přirozenosti potřebu se rozvíjet podle svých schopností. K tomuto rozvoji potřebuje mít prostor – tedy onu různorodost situací, protože člověk samozřejmě potřebuje k rozvoji a

---

35 Ať už vrozených nebo získaných během života, např. výchovou.

36 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II. str. 65

37 HUMBOLT, von Wilhelm, *The Sphere and Duties of Government*. str. 11, v anglickém znění „*The true end of Man, or that which is prescribed by the eternal and immutable dictates of reason, and not suggested by vague and transient desires, is the highest and most harmonious development of his powers to a complete and consistent whole. Freedom is the grand and indispensable condition which the possibility of such a development presupposes; but there is besides another essential,—intimately connected with freedom, it is true,—a variety of situations.*“

následném využití svých schopností vždy příhodnou situací. Například člověk, který by polovinu života strávil zavřen ve vlastního domě, jen těžko bude rozvíjet své sociální schopnosti a potřeby, což může ve většině případů vést pocitům samoty a nespokojenosti. To samé platí, pokud by ze strany společnosti neměl svobodu rozvíjet některé vlohy jen na základě toho, že společnosti připadají nevhodné nebo nepotřebné. Podle Humboldta jsou individualita a osobní svoboda základní prvky zdravé společnosti, protože za takových podmínek mají jedinci prostor k tomu, co po nich žádá jejich základní přirozenost. Tito jedinci pak svobodně vstupují do sociálních vztahů s ostatními, kdy si navzájem dávají možnost se rozvíjet. Humboldt zde má tedy představu určité společenské reciprocit, co se vlastního rozvoje týká, kdy jedinci dobrovolně vstupují do společenských vztahů, aby mohli rozvíjet své přirozené vlohy a tím naopak dávají ostatním podmínky k tomu samému. Pro příklad vezměme již výše zmíněné sociální schopnosti, zde bychom asi těžko popírali, že k jejich rozvoji je potřeba interakce s ostatními. Člověk navíc obecně k smysluplnému rozvoji potřebuje dostávat zpětnou vazbu na svoje schopnosti, která může sloužit jako podněty ke zlepšení či náměty dalšímu snažení. Z toho vyplývá, že i když individualita je převážně osobní faktor, tedy že to, jak bude daný jedinec jednat nebo volit, záleží v drtivé míře jen na jeho vlastních rozhodnutích, tak má i společenský přesah, protože lidé mezi sebou vstupují do společenských svazků, kdy na základě své individuality interagují s ostatními, mají-li k tomu zajištěnou dostatečnou svobodu, aby tato interakce odpovídala jejich svobodné volbě.

Podle Milla je individualita dobrem jak ve společenském měřítku tak i v osobním. Co se týká společnosti, tak potlačování individuality má několik negativních následků. Společnost, která nedovoluje svobodný rozvoj – ať už pozitivním zásahem vládnoucího tělesa ve formě zákonů, nebo jen tím, že něčím opovrhne aniž by to přímo zakazovala³⁸ – má tendenci nutit své občany následovat řadu společenským pravidel či zvyklostí. To podle Milla není dobře, protože, jak již bylo naznačeno dříve, tak prosté následování společenských zvyklostí člověka nijak nerozvíjí. Podle Milla, aby člověk rozvíjel své přirozené lidské schopnosti, musí sám svobodně volit. V jeho rozhodnutí musí figurovat vlastní volba a vlastní reflexe na ni, aby tato rozhodnutí měla pozitivní vliv na jeho vývoj, protože v momentě, kdy pouze činí ta rozhodnutí, která mu připisuje společenský zvyk, tak hrozí, že pouze napodobuje jednání ostatních. V takovém případě je možné, že takový jedinec jedná bez toho, aby znal

---

38 Zde se nám nabízí Millův pojem *tyranie většiny*. Tento pojem vyjadřuje situaci, kdy společenská většina společnosti má tendenci utlačovat určitou menšinu. Jedná se převážně o problém demokratických republik, kdy většina vždy přehlasuje menšiny ve společnosti a zájmy menšin pak nemají ve společnosti valné zastání. (viz MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II. str. 12-13)

význam nebo smysl vlastního jednání, pouze proto, že mu společnost tvrdí, že je to vhodné. „*lidské schopnosti vnímání, souzení, rozlišujícího pocíťování, duševní aktivity a dokonce i morálního příklonu se uplatňují jedině při provádění volby, a člověk, jenž něco činí, protože tak to říká zvyk, nic nevolí. Nijak se necvičí v rozeznávání toho nejlepšího, či dychtění po něm. Duševní a morální schopnosti se – stejně jako schopnosti tělesné – zlepšují jedině užíváním.*“³⁹ Podle Milla tedy naše schopnosti se zlepšují jen tím, když je používáme. Neznamená to, že by člověk musel nutně vždy jít proti tomu, co diktují společenské zvyky. Je však podle autora potřeba, aby rozhodnutí člověka byla konkluzivní pro jeho vlastní zkušenost. Autor netvrdí, že předchozí zkušenost ostatních, např. ve formě vzdělání, jsou na škodu věci, protože to člověku dává určitý základní repertoár možností a zkušeností, které mu mohou posloužit k vlastním individuálním volbám. Mill chce spíše říci, že když člověk bez použití vlastních schopností pouze opakuje jednání ostatních, tak ony schopnosti v něm stagnují. Můžeme sice namítnout, že člověk v jakékoliv situaci rozvíjí schopnosti potřebné v dané situaci, neučí se však poznávat to, co nejlépe odpovídá jeho vlastním inklinacím, pokud ta situace je pouze automaticky přijata na základě zvyku, protože jeho vlastní charakter není v takové volbě vůbec zohledněn.

To může vést ke dvěma věcem. Za prvé společnost, ve které se prosazuje konformita na úkor individuality, vede k určitému druhu stagnace, kdy je potlačován individuální vývoj lidí. V takové situaci společnost brání vlastnímu společenskému pokroku, protože díky potlačení individuality jedinců není obohacována o nové *životní experimenty (experiments in living)*, které by mohly poukázat na chyby a potenciálně zlepšit zaběhlý chod společnosti, nebo naopak, aby docházelo k zocelování těch nejlepších⁴⁰ zvyklostí společnosti, tím že budou uváděny v kontrast s jinými, i když třeba méně vhodnými možnostmi, jak Mill píše „*vždy je zapotřebí lidí schopných nejenom odhalit nové pravdy a upozornit, že někdejší pravdy již nejsou pravdivé, ale též započít s novými praktikami a poskytnout příklad rozumnějšího chování a lepšího vkusu v lidském životě.*“⁴¹ Za druhé lidská individualita ovlivňuje přímo osobní štěstí jedince, jak říká Mill: „*Jeden způsob života je pro jednoho zdravým vzrušením, které všechny jeho schopnosti jednání i potěchy udržuje v nejlepším pořádku, zatímco pro druhého je rušivým břemenem, které tlumí či drtí veškerý vnitřní*

---

39 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II., str. 65

40 Autor zde příliš nevysvětluje, jak přesně myslí pojem *best practice*, nebo co přesně činí jednání nejlepším. Podle ducha díla *O svobodě* bych ten pojem nechápal jako nejlepší vztahenu k nějaké jediné konkrétní věci, ale např. nejlepší k fungování určité části společnosti, ke štěstí lidí, k obraně společnosti atd., protože společenské zvyklosti se mohou dotýkat prakticky čehokoliv.

41 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II. str. 71

život.“⁴² To znamená, že každý člověk má na základě svých predispozicí jiné životní preference a pokud je ze společenských důvodů nemůže následovat, má to negativní dopad na jeho osobní štěstí. Např. člověk, vysoce kreativní člověk, který vystudoval práva jen proto, že se od něho očekávalo, že půjde v rodinných šlépějích, nebude patrně velmi šťastný v povolání advokáta. Naopak někdo, kdo má příslušné vlohy a baví ho se orientovat v zákoně, bude patrně lepší advokát a šťastnější člověk než první jedinec, když bude toto zaměstnání vykonávat. Z toho vyplývá, že možnost jednat v souladu s vlastní individualitou je základním prvkem osobního štěstí každého jedince, protože se tak nejlépe rozvinou jeho vlastní vlohy a zároveň to umožňuje jedinci nejlépe směřovat k jeho vlastní představě o osobním štěstí.

---

42 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II. str. 74

4. Problém slučitelnosti principu svobody a principu užitečnosti

Pokusme se nastínit problém, který nám nyní vyvstal. Millův utilitarismus je založen na užitečnosti. To znamená, že soudy o tom, jestli je něco (např. jednání) v rámci utilitarismu dobré, jsou založené na tom, jestli a nakolik takové jednání produkuje užitečnost – tedy štěstí, potažmo potěšení, nebo zbavení strasti – ve společnosti. Hodí se dodat, že v Millově pojetí přihlížíme i na kvalitu potěšení. Každé jednání, které produkuje užitečnost, si tímto není automaticky rovné. Podle Milla se tedy v utilitarismu zdá být nejvyšší normou právě *princip užitečnosti* nebo-li *princip největšího štěstí* (*greatest happiness principle*) aplikovaný rovnoměrně na celou společnost. V díle *O svobodě* však zavádí další normu, která, jak se zdá, si klade nárok na podobnou pozici jako princip největšího štěstí, zdá se být však částečně protichůdného obsahu. Jedná se o jeho princip svobody, kdy Mill stanovuje, že pokud člověk nijakým způsobem pozitivně nepůsobí škodu ostatním, má právo jednat tak, jak jen si on sám přeje. V takovém případě nemá jakákoliv autorita mít právo do takového jednání jakkoliv zasahovat, z důvodů, které jsme se pokusili nastínit v předchozí kapitole. Zavádí zde tedy jakousi sféru jednání, která se v principu dotýká pouze jednajícího, tím pádem je zde jednající jedinou svrchovanou autoritou. Podle mého názoru, Millovi zde jde převážně o zaručení svobody volby toho, jak se každý jedinec bude rozvíjet a žít svůj život, tedy jakási ochrana před nátlakem společnosti na jeho vlastní volby v životě.

Jak se zdá, oba tyto principy mohou stát proti sobě. Na jedné straně máme princip užitečnosti, který je hlavním měřítkem správnosti v Millově utilitarismu. Na druhé straně stojí princip svobody, který jak se zdá, může mít v určitých situacích přednost před principem užitečnosti a to v situacích, kdy mu může odporovat. Představme si například situace, kdy se autoritativní zásah do jednání jedince, a to do takového jednání, které spadá čistě do sféry, která se týká jen jeho, by zvýšil štěstí daného jedince a jeho okolí. Jako příklad si můžeme představit situaci, kdy v člověk v rámci své cesty životem chce vyzkoušet něco, na co podle ostatních nemá dostatečné schopnosti a hrozí mu nějaké nebezpečí s oním jednáním spojené. Podle principu užitečnosti se zdá, že by bylo správné mu v takovém jednání zabránit, máme-li dostatek empirické zkušenosti k posouzení daného jednání jako *neužitečné* pro daného jedince. Podle principu svobody se naopak zdá, že bychom z pozice autority zasahovat neměli, pouze se můžeme pokusit daného jedince přesvědčit. Například když společnost paternalisticky omezí určitý druh zábavy jen na několik hodin denně, aby se předešlo závislosti jedinců, který se tomuto druhu zábavy věnují (viz. např. omezení určitých

počítačových her v Číně). Na jednu stranu se tím produkuje ve společnosti určitá užitečnost, jistí jedinci se nemusí potýkat s vlastní závislostí, na druhou stranu to omezuje jejich vlastní volbu a zároveň nezohledňuje jejich individuální charakter. Ne všichni jedinci, kteří se této zábavě věnují si vytvoří závislost. Podívejme se na problematiku zasazení principu svobody do utilitarismu blíže.

4.1 Argumenty proti slučitelnosti obou principů

Podívejme se nyní, co o našem problému píše John Gray ve své knize *Mill on Liberty: A defence*. Gray zmiňuje tři základní postoje Millovy kritiky. „První z těchto názorů apeluje na logiku utilitarismu, jakožto morálky založené na jednom principu: Běžně se předpokládá, že utilitarista nakonec bude přistupovat ke každé praktické situaci s následující otázkou: jaké ze všech jednání, co mohu uskutečnit, bude mít nejlepší následky? Mill to říká sám: ‚Učení, které uznává jako základ mravnosti ‚užitečnost‘ či ‚princip největšího štěstí‘ má za to, že skutky jsou správné, nakolik přispívají ke štěstí, a špatné, nakolik přispívají k opaku štěstí‘“⁴³ Gray se ptá, pokud je něčím hlavním a jediným cílem dosažení nejlepších výsledků, tak proč se bude omezovat ve způsobech dosažení tohoto cíle. Podle Graye náš utilitarista nepřijme do svého jednání maximu, která by přímo bránila aplikaci principu užitečnosti, tedy takovou maximu, která by ho nutila v jeho rozhodování přehlížet některé z dobrých následků jednání. To však se podle Graye zdá být přesně tím, co Mill provádí ve spise *O svobodě*. Pokud Mill chápe svůj Utilitarismus jako doktrínu, ve které je každá morální otázka ohraničená jedním principem – tedy principem největšího štěstí – tak proč zavádí druhý princip, který se jak zdá, by ho omezoval. Představme si například modelovou situaci, kdy dostatečně zkušený jednající by bránil někomu v nějakém svém životním experimentu, protože už předjímá následky a ví, že následky takového jednání s velkou pravděpodobností toho druhé jedince poškodí (to může být např. experiment s omamnými látkami, náročný fyzický výkon bez přípravy atd.) Nejednalo by se zde o omezení svobody druhého jednajícího tím prvním? Může si Mill, při

---

43 GRAY, John. *Mill on Liberty: A Defence*. str 2, v originálním znění (překlad vlastního Grayova textu je můj vlastní, řádky, kdy cituje Milla jsou převzaty z Mill, *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I.*, str 15): „The first of these arguments appeals to the logic of utilitarianism as a single-principle morality. It is commonly assumed, after all, that a utilitarian will approach every practical situation with the question: which of all the actions I can perform will bring about the best consequences? Mill says as much himself: ‘The creed which accepts as the foundation of morals, Utility, or the Greatest Happiness Principle, holds that actions are right in proportion as they tend to promote happiness, wrong as they tend to produce the reverse of happiness.’“

svém pojetí Utilitarismu, dovolit další princip a to specificky takový, který omezuje princip užitečnosti na základě svobody jednajících? Jak dopňuje Gray: „*Utilitaristickému moralistovi by neměl být v žádném kontextu, ve kterém se má rozhodovat o tom, co má učinit, jiný princip, než princip užitečnosti, k ničemu.*“⁴⁴. Podle tohoto pohledu se zdá, že pokud by měl být Millův utilitarista konsistentní, tak by měla každá otázka týkající se svobody zodpovězena na základě dobrých a špatných následků. Což jak se zdá, není vždy u principu svobody možné, protože ten obhajuje nezávislé jednání založené na lidské individualitě, omezené primárně principem škody, nikoli starostí o samotnou užitečnost jednotlivých aktů. Samotný princip škody, jak se zdá, nelze ztotožnit s principem užitečnosti, co do jeho působnosti, i když se dá říci, že princip škody má za účel podporování užitečnosti, alespoň v tom smyslu, že má bránit jednání, které má za následek neštěstí druhých.

I kdybychom chtěli připustit, že Millův utilitarismus připouští pro posuzování morálního jednání i sekundární principy k principu užitečnosti, protože „*ohledy na efektivitu, nedostatek informací a pocity sympatie se silně střetávají s doktrínou, kdy veškeré praktické otázky se rozhodují aplikací principu užitečnosti. Utilitaristovi se tedy hodí i jiné principy než princip užitečnosti, a to v kontextu ukládání morálních maxim a rad v průběhu jeho vlastního běžného života.*“⁴⁵ To se zdá být, alespoň podle mého názoru, intuitivní přístup k utilitarismu. Může být obtížné si představit rozhodování běžných situací pouze s aplikací jednoho zastřešujícího principu. Morálně obtížnější situace, kdy například dva možné následky našeho jednání mají stejnou hodnotu, co do podpory štěstí nebo neštěstí, jak se zdá, žádají i další princip, než jen princip užitečnosti, protože ten by neposkytl řešení – představme si například, že můžeme stejně pomoci jednomu, nebo druhému a nechceme se rozhodovat náhodně (i to je nějaký princip, svým způsobem), tak potřebujeme i další principy, podle kterých se můžeme rozhodovat. Podle Graye však tradiční interpreti s tímto nesouhlasí, protože to není to, co podle nich Mill dělá ve svém spise *O svobodě*. Podle tohoto pojetí Mill nepředkládá svůj princip svobody jako nějaký *volný standart rozhodování (rule of thumb)*, který by se dal aplikovat v situacích jako ta, kterou jsme popsali před pár řádky, ale neomylnou brzdu proti mnoha společenským rozhodnutím, která podporují užitečnost. Co říká princip svobody? Říká, že nejsme oprávněni omezovat jednání ostatních, dokud by jednající nepůsobil škodu

---

44 GRAY, John. Mill on Liberty: A Defence. str 3, v orig. : “A utilitarian moralist can have no use for a principle other than the Principle of Utility itself in any context in which he must decide what to do.”

45 GRAY, John. Mill on Liberty: A Defence. str. 3, v originálním znění: „Reasons of economy, limited information and partial sympathies militate strongly against a policy of deciding every practical question by an appeal to the Principle of Utility. So a utilitarian moralist will have a use for principles other than the Principle of Utility, both in contexts of moral instruction and advice and in the ordinary course of his own life.“

ostatním členům společnosti. Pokud by jeho jednání nepůsobilo škodu ostatním, tak mu podle principu svobody nemáme právo bránit, i když by jeho zabránění přineslo mnoho užitečnosti jemu, nebo ostatním. Naše obtíž v tomto bodě tedy spočívá v tom, že podle Millova Utilitarismu, jen princip užitečnosti by nám měl stačit k tomu, abychom byli schopni se eticky rozhodovat. Jak říká Gray: „*avšak Milla nacházíme ve spise O Svobodě v pozici, kdy nás nabádá k přijetí maximy, která nejen, že se liší od principu užitečnosti, co do obsahu, ale která nás dokonce nutí nebrat ohled na následky jednání (nebo upuštění od jednání) v obrovské šíři, co do jeho užitečnosti.*“⁴⁶ I když tedy připustíme, že Millův utilitarista může užívat i jiných principů než princip užitečnosti, zdá se, že jen těžko můžeme připustit, že by měl v morálním rozhodování používat takových principů, kdy původní princip může být podle situace nahrazen silnějším sekundárním principem – tedy jedne tak, aby si podporoval štěstí člověka, ale pouze když tím jakkoliv neomezuješ jeho svobodu, pokud on sám nečiní škodu ostatním.

Další otázkou je, proč přesně by měl mít princip svobody přednost před principem užitečnosti, v *Utilitarismu* se Mill vyjadřuje jasně: hlavním cílem člověka je jeho štěstí, jak např. uvádí Skorupski: „*Ničí štěstí není důležitější než štěstí někoho dalšího, takže štěstí všech musí být jediným posledním standardem pro posouzení toho, jaké cíle je hodno následovat a co je hodno dělat.*“⁴⁷ Zde se však zdá, že Mill přidává k poslednímu cíli člověka – tedy štěstí podle utilitarismu – ještě druhý cíl, tedy svobodu. Otázka zní, jestli je možné oba cíle identifikovat v každé situaci, nebo jak spolu souvisí. Asi těžko popřeme, že štěstí a svoboda se mohou v určitých situacích, co do hodnoty, krýt. Například vezměme zajatce propuštěného na svobodu, nebo možnost volně cestovat po světě, neomezen nařízením vlády. Co však situace, kdy rodiče brání synovi, aby šel studovat umění, protože se ze své zkušenosti domnívají, že bude mít lepší a stabilnější život, když zvolí studium pro zaměstnání, po kterém je na trhu práce větší poptávka (nebo řečeno čistě utilitaristicky, které je pro společnost užitečnější – rozhodně si nemysleme, že umění není užitečné, náš příklad však vychází ze situace, kdy společnost má dostatek schopných umělců a nedostatek např. technických profesí, kdy dochází k tomu, že některé základní služby by společnost nemohla poskytovat v potřebné šíři). Zde se zdá, že štěstí a svoboda nelze identifikovat, už jenom v tom, že jednání založené

---

46 GRAY, John. Mill on Liberty: A Defence. str. 3-4, v orig. „*Yet we find him in On Liberty urging the adoption of a maxim which is not only distinct in its content from the Principle of Utility, but which actually requires us to disregard the utilitarian effects of actions (and omissions) over an enormously large field.*“

47 SKORUPSKI, John, Why read mill today? str. 15, v orig. „*No-one's happiness is more important than anyone else's, so happiness of all must be the sole ultimate standard of what ends are worth pursuing and what things worth doing*“

at' už na jednom, nebo druhém principu, má naprosto odlišné výsledky.

Třetím protiargumentem, který Gray uvádí je fakt, že „*pro mnoho jeho kritiků, krucální námitka proti Millovu podniku je, že princip svobody, který se Mill snaží obhájit v rámci utilitarismu, je specifickým druhem principu, který zabraňuje užitečnosti, jmenovitě takovým principem, který, přiřazuje závažná morální práva jedincům.*“⁴⁸ Jinak řečeno, princip svobody udílí jedincům morální práva, zatímco princip největšího štěstí je zaměřen na maximalizaci určité hodnoty ve společnosti. Jak uvádí Gray, princip svobody se nedá uspokojivě vysvětlit nebo odvodit na základě utilitarismu a jeho principu užitečnosti. Princip užitečnosti má za svojí látku souhrn všeho štěstí ve společnosti a to at' už stávající, nebo to štěstí, které má být produktem zamýšleného jednání. Princip svobody je naopak distributivní, přiřazuje morálním agentům jejich práva, ale už není jakkoliv zaměřen na dosahování nějaké hodnoty. Jak říká Gray, Millův princip svobody je spíše věcí týkající se problému spravedlnosti než štěstí ve společnosti, jak je tomu u Millova principu užitečnosti.

První námitka tedy spočívá na faktu, že Millovu utilitaristovi by měl stačit jeden poslední princip k posouzení každého morálního dilematu, tedy, že by jednání měl posuzovat co do konsekvencí vzhledem k jejich vztahu k maximalizaci štěstí ve společnosti. Pokud přijmeme tento názor, tak by neměl potřebovat jiný princip. Druhá námitka spočívala v tom, že i kdybychom přijali, že utilitaristovi může být zapotřebí i jiných principů, např. v situacích, kdy dvě možná jednání jsou co do hodnoty vůči sobě indiferentní, tak princip svobody je principem, který v určitých situacích brání užitečnosti, aby uchránil právo na svobodu jednotlivců. Třetí námitka pak tyto argumenty rozvíjí a říká, že se princip svobody a princip užitečnosti jsou odlišné principy nejen co do důsledků ale také co do charakteru. Takto chápáno, můžeme říci, že princip svobody omezuje užitečnosti, protože, jak chápe utilitarismus G.E. Moore (jak jej cituje Gray): „*vždy je povinností každého jednajícího provést ze všech možných jednání přesně to, které je za jakékoliv možné dané situace proveditelné a jehož všechny následky budou mít ze své podstaty největší hodnotu.*“⁴⁹. To neplatí pro aplikaci principu svobody, ten jak se zdá, naopak udílí výjimky z rozhodování o vnitřní hodnotě jednání, protože prakticky říká, že pokud je ohrožena svoboda jednáním, tak toto jednání je nemorální, bez ohledu na jeho vnitřní hodnotu, co do podpory štěstí jedinců,

---

48 GRAY, John. Mill on Liberty: A Defence. str 7, v orig. „*for many of his critics, crucial objection to Mill's enterprise is that the principle of Liberty he seeks to defend in utilitarian terms is a utility-barring principle of a specific kind, namely, one that assigns weighty moral claims to individuals.*“

49 GRAY, John. Mill on Liberty: A Defence. str. 8, v orig. „*it must always be the duty of every agent to do that one, among all actions which he can do on any given occasion, whose total consequences will have the greatest intrinsic value*“

kterých se týká.

Pokud shrneme tyto námitky, tak vidíme, že se nám zde rýsuje problém s tím, jaký charakter má vlastně Millův utilitarismus – je Millova pozice opravdu tak silná, co se týče principu největšího štěstí, nebo dovoluje fungování i jiných principů nebo pravidel – a druhá obtíž, se kterou se musíme vypořádat je to, jak můžeme v jeho rámci chápat princip svobody.

4.2 Odpověď na námitky

Podívejme se nejprve na charakter Millova utilitarismu. V debatách o utilitarismu poslední doby se objevují dva termíny, které označují způsob jak chápat utilitarismus: *act utilitarianism* a *rule utilitarianism*⁵⁰. Wendy Donner cituje Freda Bergera, který oba pojmy definuje následovně: „*Act-utilitaristé tvrdí, že jednání je dobré tehdy a jen tehdy, když zapříčiní nejlepší následky mezi všemi možnými akty, které může jedinec provést... Rule-utilitaristé tvrdí, že jednání je dobré, tehdy a jen tehdy, když je předepsáno pravidly, která jsou ospravedlněna následky jejich přijetí nebo následování. (Berger 1984, 64)*“⁵¹. V *act-utilitarismu* tedy posuzujeme každé jednání zvlášť podle principu užitečnosti, dané situace a našich možností. Hlavním bodem tohoto pojetí je to, že v jeho striktní formě nemáme pevně daná pravidla, která se obecně užívají, posuzujeme každou situaci zvlášť na základě principu užitečnosti. *Rule-utilitarismus* naopak má pravidla stanovená obecně pro dané situace, jako například, že nikdy nemůžeme zabít člověka. Tato pravidla jsou však stanovená opět s ohledem na následky na základě jejich užitečnosti. Nyní se nám nabízí otázka, jak můžeme přesně chápat Millův utilitarismus. Podle mého názoru se Millův utilitarismus nedá zařadit do jedné z těchto dvou kategorií, ale Millova pozice je někde mezi těmito dvěma pojmy.

Podle mého mínění, zastává Mill v Utilitarismu koncepci, která se opírá o obecná pravidla ve společnosti, pro Milla nejdůležitějším jsou patrně pravidla týkající se spravedlnosti ve společnosti, nicméně, tyto pravidla nemají nutně kategorickou platnost – mohou nastat situace, kdy je dokonce nutné je porušit. Wendy Donner to spolu s Johnem Bergerem nazývají „*strategickou koncepcí pravidel*“⁵²: „*Názor, o kterém tvrdím, že jej Mill*

---

50 Do češtiny bychom pojmy mohly přeložit jako *utilitarismus pravidla (rule utilitarianism)* a *utilitarismus aktu (act utilitarianism)*

51 DONNER, Wendy. Mill's Utilitarianism. In: Cambridge companion to Mill. str. 279, v orig. „Act-utilitarians hold that an act is right if, and only if, it would produce the best consequences among all the acts the agent can perform .... Rule-utilitarians hold that acts are right if, and only if, they are prescribed by rules which are in turn justified by the consequences of their being adopted or conformed to. (Berger 1984, 64)“

52 DONNER, Wendy. Mill's Utilitarianism. In: Cambridge companion to Mill. str. 280, v orig. „*strategic*

zastává, říká, že v praktických otázkách máme následovat užitečná pravidla, která určují naše morální povinnosti, s výjimkou extrémních nebo zvláštních okolností, kdy jde o něco velmi závažného, nebo když jsou pravidla v konfliktu. V takových případech určujeme to, co po nás žádá morálka, přihlédnutím k samotným následkům aktu. (Berger 1984, 66-67)⁵³ nebo Millovy vlastními slovy, na případu zmíněné spravedlnosti: „Z toho, co bylo řečeno, vyplývá, že spravedlnost je název pro určité mravní požadavky, které mají jako celek vyšší stupeň sociální užitečnosti a jsou závazné v mnohem větší míře než všechny ostatní, i když mohou nastat zvláštní případy, kdy je některá sociální povinnost tak důležitá, že překoná všechny ostatní obecné maximy spravedlnosti. Například pro záchranu života může být nejen dovoleno, ale přímo povinné ukrást nebo si násilím vzít potravu nebo lék. (...)“⁵⁴. Toto nám podle mého názoru ukazuje dvojí: za prvé to potvrzuje názor, že Mill se nebrání použití jiných principů, než jen přímé aplikace principu užitečnosti – zde tedy morální pravidla shrnutá pod pojmem spravedlnosti, ale zároveň uznává, že mohou nastat situace, kdy je nutné aplikovat princip užitečnosti přímo, podobně jak to chápeme u akt-utilitarismu. Tato sekundární pravidla jsou, podle Milla založené na užitečnosti, jak dodává: „Vždy bylo zřejmé, že všechny případy spravedlnosti jsou také případy užitečnosti (...)“⁵⁵. Z toho vyplývá, že i když je utilitarismus naukou, založenou na jednom primárním principu, tak se Mill nebrání užití i dalších principů, pokud jsou založeny na užitečnosti nebo užitečnost podporují.

Třetí námitka se vyjadřovala k tomu, že princip užitečnosti a princip svobody mají jiný charakter. I když princip svobody přiřazuje práva jedincům, aniž by přímo podporoval maximalizaci nějaké hodnoty, v našem případě užitečnost, tak se nezdá, že by to bylo proti programu Millova utilitarismu, jak můžeme vidět v poslední kapitole *Utilitarismu*. Mill s právy, které patří každému jedinci počítá: „Když něco pokládáme za něčí právo, chceme říci, že daná osoba má platný nárok, aby ji společnost chránila ve vlastnění té věci, a to buď silou zákona, nebo působením výchovy a veřejného mínění.“⁵⁶ a dále „Mít nějaké právo tedy podle mého názoru znamená mít něco, co má společnost hájit, dokud to mám. Když se někdo ptá, proč by to měla dělat, nemohu uvést žádný jiný důvod než obecnou užitečnost.“⁵⁷. Právo

---

conception of rules“.

53 DONNER, Wendy. Mill's Utilitarianism. In: Cambridge companion to Mill. str. 280, v orig. „the view that I claim to have been Mill's holds that in practical deliberations, we should follow useful rules in determining our moral duties, except in extreme or special circumstances where a great deal is at stake, or the rules conflict, in which case we determine what morality requires by appeal to the consequences of the act. (Berger 1984, 66-67)“

54 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 71

55 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 71

56 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 61

57 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 61

jedince je podle Milla něco, na co má buď každý člen, nebo jen specificky někdo (podle situace, policista ve službě má např. jiná práva než civilní občan) nárok a společnost by měla jej v tomto nároku chránit a to z důvodu, že respektování těchto práv přináší společnosti užitečnost. To znamená, že princip svobody, i když těžko popřeme jeho distributivní charakter, alespoň co do jeho formy, se nepřičí principu užitečnosti, dokud produkuje užitečnost ve společnosti. Problémem pořád ovšem zůstává takřikajíc obsah principu svobody. Je pravda, že aplikace principu svobody může, za účelem ochrany svobody jednotlivců, bránit v podporování užitečnosti? Podle mého názoru je klíčové se v tomto bodě zaměřit na to, jak Mill přesně chápe dobro nebo štěstí každého jednotlivce.

4.3 Štěstí jednotlivce a užitečnost v rámci principu svobody

Jak jsme již říkali v úvodu, Millova koncepce štěstí není indiferentní k různým typům štěstí. Millův pojem štěstí a strasti se nedá striktně identifikovat s pojmy bolesti a slasti, protože bolest a slast nám může způsobovat prakticky cokoliv, kdežto Millovo potěšení závisí na tom, jaké schopnosti při jeho dosahování člověk používá. Využívá-li svých vyšších schopností, tak je podle Milla, pro daného jedince toto potěšení hodnotnější, než potěšení, u kterých by své vyšší schopnosti využívat nemusel. Mill ale předpokládá, že daný jedinec musí být schopen obě daná potěšení zakoušet jako potěšení, v případě, že tato podmínka je splněna, by podle Milla v drtivé většině případů měl jedinec preferovat „(ten) způsob existence“⁵⁸ který směřuje k zakoušení vyššího potěšení – tedy existence o větší míře štěstí. Toto je podle Milla jediná instance, jak bylo zmíněno na začátku, která rozhoduje o kvalitě potěšení, tuto instanci označuje termínem kompetentní soudce, tedy, osoba, která má kompetentní zkušenost s oběma momentálně posuzovanými potěšeními a může rozhodnout, které je hodnotnější – nebo vyšší kvality, chcete-li. Zopakujme, co Mill říká v *Utilitarismu*: „*Proti tomuto verdiktu jedině kompetentních soudců nemůže být, jak myslím, žádné odvolání. Na otázku, která ze dvou libostí je žádoucnější nebo který způsob existence je příjemnější (nehledě na jeho morální vlastnosti a na jeho důsledky), je nutno přijmout za konečnou odpověď soud těch, kteří jsou k němu oprávněni znalostí obou, anebo pokud se v mínění rozcházejí, soud většiny z nich.*“⁵⁹.

Aby mohl však mohl jedinec takové rozhodnutí učinit, musí mít patřičné zkušenosti, a

58 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 17

59 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 19

vzhledem k tomu, že vyšší potěšení využívá vyšší lidské schopnosti, musí mít jedinec dostatečný prostor k jejich rozvinutí. Jeho způsob existence musí být již specificky vedený tak, aby mohl vyšší potěšení vůbec zakusit jako potěšení. To ale předpokládá určitý osobní rozvoj jedince – tedy rozvoj jeho vyšších schopností, ty, jak jsme viděli výše, musí jedinec procvičovat (viz. již zmíněné Mill, Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II., str. 65). Například, aby někdo mohl ocenit filosofické nebo vědecké zkoumání jako potěšení, měl by mít pro svůj obor jednak určité vlohy a jednak dostatek zkušeností, aby se v daném oboru mohl zdatně pohybovat. Zvolený příklad je čistě ilustrativní, podle mého názoru zde můžeme dosadit jakoukoliv činnost, která splňuje to kritérium, že využívá vyšších schopností – nemyslíme tedy ta potěšení, která jsou jednotlivcem vnímána jako potěšení, bez jakékoliv vlastní vyvíjené činnosti – např. dobré jídlo, sledování televize atd. To však samo o sobě může znamenat jen to, že bude ve svém oboru dobrý, ale ještě to neznamená, že jej bude vnímat jako potěšení. Aby mohl nějakou takovou činnost vnímat jako potěšení, je zapotřebí několika faktorů. Jednak by měl jedinec mít určité vlohy k dané činnosti, aby mu činnost nepůsobila díky přílišnému úsilí strast, jeho existenciální situace by měla také být jeho jednání nakloněna (např. by se neměl setkávat s velkým odporem své blízké společnosti) a ta činnost by měla být jeho svobodnou volbou. Zde se odvolávám na běžnou zkušenost, kdy lidé nuceni k něčemu, co jiné může těšit, danou věc za potěšení považovat nebudou a to ze dvou důvodů: jednak, protože věci z donucení často vnímáme jako křivdu, i když se může jednat o něco užitečného, nebo nutného. Za druhé proto, že lidé se liší charakterem, vlohami a osobním vývojem, a tedy všichni lidé nepovažují stejné věci za dobré. Z toho, dle mého mínění, vyplývá, že jedinec potřebuje určitou svobodu v tom, jak se bude rozvíjet jeho existence, aby mohl zakoušet své životní činnosti jako potěšení. V tomto bodě se zdá, že svoboda úzce souvisí se společenskou užitečností, protože se zdá být jakýmsi podkladem k zakoušení činností založených na našich vyšších schopnostech jako potěšení.

Vzpomeňme na to, co Mill říká ve spise *O Svobodě*. Mill zde nekalkuluje následky jednotlivých činů co do užitečnosti a neposuzuje každou morální situaci případ od případu, ale zaměřuje se na vzdělání a vývoj jednajících, protože je toho názoru, že svobodně vyvinutí jedinci sami mohou žít kvalitnější život a také mají větší tendenci podporovat dobro společnosti.⁶⁰ Mill jednoznačně preferuje svobodně rozvinuté jednotlivce, kteří na základě

---

60 W. Donner tvrdí obdobně: „Mill himself seems to be as concerned about issues of good character and good lives as he is about right action. Instead of focussing primarily on calculations of consequences of actions, he also turns his attention to the proper education and socialization of moral agents, believing that agents who are self-developed are much more likely to promote good in the world as well as lead satisfying lives.“ DONNER, Wendy. Mill's Utilitarianism. In: Cambridge companion to Mill. str. 273

svého vývoje těží ze svých vlastních životních zkušeností a společnost pro ně má v ideálním případě hrát roli garanta svobodného pole pro tento rozvoj – tím, že dodává vhodnou výchovu a vzdělání a zároveň tím, že umožňuje v souladu s principem svobody osobní svobodu v rámci toho, jak si jednotlivci vybírají své způsoby existence. To má podle Milla dva důvody, za prvé to má pozitivní efekt na celou společnost. Svobodný rozvoj osobnosti nebrání společenskému pokroku, protože nebrání originalitě jednajících a tím nebrání zavádění nových idejí do sfér společnosti. Jak jsme již mohli vidět v kapitole *O svobodě smýšlení a diskuze* ze spisu *O svobodě*, Mill přistupuje k lidem jako omylným bytostem a stejně tak přistupuje k celým společnostem. I v rámci Utilitarismu nacházíme podobnou myšlenku, když Mill mluví o spravedlnosti a jejím spojení s užitečností: „*Celé dějiny společenského pokroku byly řadou přechodů, kdy určitý zvyk či instituce byly nejprve pokládány za primární nutnost sociální existence a pak se staly všeobecně odsuzovanou nespravedlností a tyraní.*“⁶¹ Podle Milla společnost není rigidní neměnná věc a je to právě bránění ve svobodném rozvoji jedinců, co zabraňuje v jejím pokroku k lepšímu. Je však samozřejmě potřeba určitých omezujících principů, protože samotná aplikace idejí některých členů společnosti nemusí vést k podpoře štěstí ve společnosti – například když náboženská skupina nutí své hodnoty jedincům, pro které tyto hodnoty vůbec nejsou hodnotou, protože nepovažují jejich boha za jsoucího a tudíž jeho přikázání nepovažují za dobré nebo jakkoliv závazné⁶².

Z pohledu jednotlivce zase svobodný rozvoj umožňuje kvalitnější vývoj charakteru a přirozených vloh, kdy jedinci mohou volit takový způsob existence, který jim nejlépe odpovídá a tudíž mohou životní situace, do kterých se dostávají, jednak spíše zakoušet jako potěšení a za druhé, jak jsme již řekli, jsou tímto vůbec schopni posuzovat různá potěšení na základě své zkušenosti. To má opět dvojí váhu, jednak bezprostředně v tom, že daný jedinec může vést šťastnější život – což je podle principu užitečnosti samo o sobě dobré, a jednak v tom, že takto vůbec můžeme rozlišovat potěšení co do kvality, což je opět důležité z hlediska společenské užitečnosti, protože společnost nemůže směřovat k vyšším potěšením, pokud je její členové obecně nejsou schopni rozlišit a zakusit. Podle mého názoru princip svobody Millovi slouží právě k tomu, aby podporoval společenskou užitečnost v tomto smyslu. I když si podržíme námitku, že se jedná o princip, který je svým charakterem odlišný od principu užitečnosti, tak přesto se zdá, že princip svobody je založen na podporování užitečnosti ve

---

61 MILL, John Stuart. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. str. 71

62 Takových příkladů můžeme nalézt nespočet, podle mého názoru všechny spadají pod již zmíněný pojem Millův totality většiny, kdy určitá skupina ve společnosti omezuje ostatní ve vlastním jednání na základě jejich názoru.

společnosti, i když ne tak, že by přímo užitečnost generoval, ale tak, že přiřazuje jedincům morální práva, která jim umožňují svobodnou volbu, co do způsobu jejich existence a tím podporuje užitečnost at' už pro společnost branou jako celek, nebo pro její konstituenty.⁶³ Navíc, jak Mill říká (viz kap. II. této práce), lidé nejsou neomylní a společnost, kterou tvoří se má tendenci vyvíjet na základě nových myšlenek a životních experimentů, ty však vyžadují svobodu volby jedinců, protože v rámci jedné předepsané cesty jejich existence lze jen těžko vybočit a nalézt něco nového, svoboda je tedy potřeba ke společenskému pokroku, který může přinášet užitečnost.

Zdá se mi, že princip svobody je tedy zamýšlen jako jedno z pravidel týkajících se spravedlnosti, která fungují v rámci jeho pojetí utilitarismu (opět viz poslední kapitola Utilitarismu) a podporují užitečnost ve společnosti. Princip svobody je sám o sobě celospolečenský princip, který tím, že dovoluje každému jedinci svobodný rozvoj a chrání ho v jednání, dokud nepůsobí škodu ostatním, kdy mu v něm naopak brání, a tedy podporuje užitečnost ve společnosti velmi markantním způsobem. To je proto, jak jsem se snažil ukázat, protože umožně jedincům vybírat si takové životní činnosti, které nejlépe zakouší jako potěšení a zároveň je chrání před zásahem společnosti, který by jim předepsal něco, co jako potěšení nezakoušejí (vzpomeňme např. na zásahy do kultury své společnosti prakticky kteréhokoli totalitního státu). Mill tuto svobodu samozřejmě nezamýšlí tak, že by jedinec byl hozen do vody a měl by si hledat vlastní cestu životem bez toho, aby ostatní na něj směli mít vliv – pro jistotu připomeňme, že zde mluvíme o plnoletých svéprávných jedincích. Tento vliv je však omezen na nedonucovací prostředky. Donucovací prostředky mohou nastoupit pouze v případě, kdy se jedná o porušení principu škody, nebo v krizových situacích, kdy je zapotřebí například zachránit život.

Na základě toho, co jsem v předchozím uvedl, tedy tvrdím, že Millův princip svobody je slučitelný s jeho utilitarismem a to z následujících důvodů: Za prvé, i když utilitarismus je morální naukou založenou na jednom hlavním principu, tak do něj podle Milla patří i jiné pomocné principy, jejich účelem je podporovat užitečnost ve společnosti – zejména ty, co se týkají spravedlnosti. Princip svobody je právě takovým principem, který chrání svobodné pole

---

63 Povšimněme si, že princip svobody je formulován tak, že umožňuje i takový způsob existence, který není Millovou preferencí, tedy život, kdy je jedinec konformní s většinou nebo že nevolí vyšší potěšení. Podle mého názoru toto je nutné, aby princip svobody neupadl do paradoxu toho, že v rámci ochrany svobody by společnost zabránila užívat jedincům určitou kategorii svobodných voleb (např. život naplněný nižším potěšením) a nahradila jí jinou, tedy nejednalo by se svobodu, ale o politickou preferenci jednoho způsobu života nad druhým, což je přesně to, čemu má princip svobody zabránit. To koresponduje i s faktem, že potěšení u Milla dělíme na vyšší a nižší, tvrdím, že abychom mohli vůbec něco zakoušet jako vyšší potěšení, tak potřebujeme i nižší jako minimálně jako referenci k vyšším.

působnosti jedince, kde může volit své životní činnosti na základě jeho inklinací a charakteru. To je podle Milla nejlepší cesta ke štěstí jedince a potažmo i maximalizace užitečnosti ve společnosti – což je podle mého mínění důvod, proč Mill zavádí princip svobody. Millova představa o štěstí totiž není přímočará, nezahrnuje prostě potěšení jako potěšení, ale staví rozdíl mezi jednotlivá potěšení, co do kvality. A aby člověk mohl zakoušet vyšší potěšení, která jsou podle Milla lidmi jednoznačně preferována, potřebuje k tomu rozvinout patřičné schopnosti a získat patřičné zkušenosti, k čemuž zase potřebuje dostatečnou svobodu, kterou mu podle nás, má zaručit právě Millův princip svobody. Z těchto důvodů je tedy podle mého názoru princip svobody pro utilitarismus takřka nepostradatelný, a pokud není, tak je alespoň v utilitarismu velmi *užitečný*.

5. Závěr

Jak jsme viděli, Millův utilitarismus je etická nauka postavená na robustním principu, principu užitečnosti. Jeho cílem je maximalizovat štěstí ve společnosti, Mill však ve svém utilitarismu přidává nuanci kvality potěšení. Toto rozdělení mu umožňuje zohlednit nejen širokou škálu možných lidských aktivit, ale také rozdílnost lidských charakterů. Asi není potřeba se přít o to, že co člověk to jiný pohled na to, co je pro něj nejvhodnější potěšení, ať už vyšší nebo nižší. Nezapomínejme, že abychom mohli označit nějaké potěšení za vyšší, musíme mít dostatek zkušeností, abych se mohli spolehnout na soud kompetentního soudce (ať už jsme si jím sami nebo ne). Jak jsem se snažil ukázat, aby měl jedinec možnost vůbec volit a zakoušet vyšší potěšení jako potěšení, musí k tomu mít dostatečnou občanskou svobodu. A to, jak jsme viděli, je předmětem Millova principu svobody, jak jej prezentuje ve svém spisu O svobodě. Mill zde ve své etické filosofii přidává názor, že společnost by neměla násilně zasahovat do jednání občanů, pokud tento občas svým jednáním nepůsobí škodu ostatním. Vzhledem k tomu, že pro Milla je možnost svobodného rozvoje jedinců vzhledem k jejich individualitě důležitá jako dobro nejen pro jedince samotné, ale i pro rozvoj společnosti jako celku, tak se tímto principem snaží zabránit tomu, aby názory a jednání jedné společenské skupiny násilně určovali jednání ostatních a tím jim bránila ve svobodném získávání potěšení. Proto jsem tedy toho názoru, jak jsem se snažil ukázat, že princip svobody se nepříčí Millovu utilitarismu, jedná se naopak o jeho doplnění. princip svobody totiž podle mě slouží jako určitý ochranný prvek, který umožňuje to, aby každý svobodný jedinec mohl nejlépe volit ta potěšení, která nejlépe odpovídají jeho charakteru a tím maximalizovat dobro ve společnosti, protože tento princip umožňuje každému členu společnosti volit co nejšťastnější způsob existence podle vlastního uvážení, dokud jeho jednání nepoškozuje ostatní, jinak řečeno, dokud nezačíná naopak společnosti užitečnost ubírat.

Bibliografie:

- DONNER, Wendy. *Mill's Utilitarianism*. In: SKORUPSKI, John, ed. *Cambridge companion to Mill*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. ISBN 978-0-511-22258-0
- GRAY, John. *Mill on Liberty: A Defence*. 2nd. ed. New York: Routledge, 2003. ISBN 0-203-74071-8
- HUMBOLDT, von Wilhelm. *The Sphere and Duties of Government*. Do angličtiny přeložil Joseph COULTHARD. Londýn: John Chapman, 1854.
- MILL, John Stuart. *On Liberty*. Londýn: John W. Parker and Son, 1859.
- MILL, John Stuart. *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I*. Přeložili Karel ŠPRUNK a Martin POKORNÝ. Praha: OIKOYMENH, 2016. ISBN 978-80-7298-487-9
- MILL, John Stuart. *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice II*. Přeložili Martin POKORNÝ, Ondřej BERAN a František VAHALÍK. Praha: OIKOYMENH, 2018. ISBN 978-80-7298-237-0
- MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-140-1
- SKORUPSKI, John. *Why Read Mill Today?*. New York: Routledge, 2006. ISBN 0-415-37744-7